

Н. В. Богданова, Г. Н. Складарская. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2003. – 146 с.

3. Вербицкая, Л.А. Особенности фиксации орфоэпической нормы сегодня // Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова. Вып. 13. Культура русской речи. – М., 2017. – С. 375–394.

4. Горбачевич, К. С. Вариантность слова и языковая норма / К. С. Горбачевич. – Л.: Наука, 1978. – 240 с.

5. Еськова, Н. А. Орфоэпический словарь русского языка: произношение, ударение, грамматические формы / Н. А. Еськова, С. Н. Борунова, В. Л. Воронцова. – М.: Lingua: АСТ, 2014. – 1007 с.

6. Козлова, Л. В. Трудности изучения норм произношения и постановки ударения в русском языке / Л. В. Козлова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2017. – № 11: в 3-х ч. (Ч. 2). – С. 80–82.

7. Маслова, В. А. Диалог русского и белорусского языков в Республике Беларусь / В. А. Маслова // Вестник РУДН, серия Вопросы образования: языки и специальность. – 2015. – №5. – С. 255–259.

**В. Ф. Падстаўленка**

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава

УДК 821.161.3-343.4-051

## **“ВЫПАДКОВЫ” ГЕРОЙ-ВЫРАТАВАЛЬНІК У КАЗКАХ У. КАРАТКЕВІЧА ЯК ПАСІЯНАРНЫ ТЫП**

*Ключавыя словы: герой-выратавальнік, казка, У. С. Караткевіч, пасіянарнасць, Л. М. Гумілёў.*

*Поліварыянтнае ўвасабленне вобразаў “выпадковых” выратавальнікаў у мастацкай прасторы аўтарскіх казак паказальна сведчыць пра вялікую пісьменніцкую фантазію і свядомую экстенсіфікацыю народных жанравых схем. Выявіць ідэйна-мастацкую сутнасць згаданай вобразнай групы, рэпрэзентаванай у казках Уладзіміра Караткевіча, з праекцыяй на іх патэнтную пасіянарнасць і прапануецца ў гэтым артыкуле.*

**V. F. Podstavlenko**

Vitebsk State University named after P. M. Masherov

## **THE “ACCIDENTAL” RESCUE HERO IN V. KOROTKEVICH’S FAIRY TALES AS A PASSIONATE TYPE**

*Key words: hero-savior, fairy tale, V. S. Korotkevich, passionarity, L. N. Gumilev.*

*The multivariate embodiment of the images of “accidental” saviors in the artistic space of the author’s fairy tales is indicative of the Great writer’s*

*imagination and conscious intensification of folk genre schemes. It is proposed in this article to identify the ideological and artistic essence of the mentioned figurative group, represented in the tales of Vladimir Korotkevich, with a projection on their potential passionarity.*

Традыцыйным базісным складнікам вобразнай сістэмы казкі выступае персанаж-выратавальнік, місія якога акрэсліваецца неабходнасцю прадухіліць пэўныя фатальныя абставіны ці непажаданыя для пратаганіста падзеі. Таму лагічна дапусціць, што ў адпаведнасці са сваім функцыянальным прызначэннем выратавальнік павінен валодаць звышздольнасцямі альбо звышведамі, каб у выніку дамінаваць над Злом. Што цікава, у аўтарскіх казках дадзеная аксіёма сутнасна трансфармуецца, а вобразы выратавальнікаў у адпаведнасці з пісьменніцкімі канцэпцыямі напаяўняюцца супярэчлівымі характарыстыкамі і далёка не катэгарычным патэнцыялам для апалагетыкі Добра.

Раней у нашым артыкуле “Вобраз чарадзейна-міфічнага выратавальніка ў казках Уладзіміра Караткевіча” [2] была прапанавана лакальная класіфікацыя адпаведнай катэгорыі вобразаў. Яна складаецца з чарадзейна-міфічных выратавальнікаў (“Кацёл з каменьчыкамі”, “Скрыпка дрыгвы і верасовых пустэчаў”), маргінальных (чароўна-рэалістычных) выратавальнікаў (“Лебядзіны скіт”), “выпадковых” рэалістычных выратавальнікаў (“Чортаў скарб”, “Нямоглы бацька”, “Вясна ўвосень”, “Казка пра Пятра-разбойніка”), рэалістычных ілжэвыратавальнікаў (“Вужыная каралева”).

Поліварыянтнае ўвасабленне адзначаных вобразаў паказальна сведчыць пра вялікую аўтарскую фантазію і свядомую экстэнсіфікацыю народных казкавых схем. Каб заінтрыгаваць чытача, Караткевіч нават у прыкладах з першым, так бы мовіць, відавочным тыпам выратавальніка (кшталту Вялікага чараўніка ці духа народнага музыкі) захоўваў драматычнасць цэнтральных падзей. А паспяховасць дапамогі ад выпадковых “зямных” персанажаў першапачаткова ўспрымалася ў тэксце абсалютна немагчымай. Для доказнасці гэтай тэзы прапануем выявіць ідэйна-мастацкую сутнасць апошняй згаданай вобразнай групы з праекцыяй на патэнцыйную пасіянарнасць яе складнікаў.

Перадусім варта акрэсліць спецыфіку пасіянарнага героя, якая раскрываецца ў вядомай тэорыі пасіянарнасці і этнагенезу Л. М. Гумілёва [3]. Паводле яе, гісторыя любога этнасу залежыць ад наяўнасці ў ім выбітных асоб, пасіянарыяў, якіх калісьці М. Горкі афарыстычна назваў людзьмі “з сонцам у крыві”. Яны глабальна руйнуюць інэртнасць падзей, іх прадвызначаны дэтэрмінізм і адзінкавы ход развіцця. Пасіянарыі рэалізуюць сябе праз звышздзейнасць, яны здатныя захапіць ёю і астатніх.

У навуковым свеце палажэнні згаданай тэорыі атрымліваюць памежнае, міжгаліновае прымяненне, напрыклад, у матрыцы біялагічных,

сацыяльных і гістарычных дыскурсаў. Пагадзіцца з гэтым дазваляе і той факт, што для дадатковай аргументацыі прыведзеных ідэй сам Л. М. Гумілёў апеляваў не толькі да статыстычных падлікаў, але і да характарыстык вядомых мастацкіх герояў (Раскольнікава, Абломава і інш.). Таму бачыцца апраўданай спроба экстэнсіфікаваць высновы пасіянарнай тэорыі на літаратурную сферу, у прыватнасці, на казкавы свет Караткевіча.

Так, дзіўная назва твора “Вясна ўвосень” настройвае рэцыпіентаў на неверагодны характар рэпрэзентаваных аўтарам мастацкіх карцін. Такое падзейнае прагназаванне і адбываецца ў казцы, толькі з сумна-змрочнай інтэнцыяй, бо тут паказваецца гісторыя невылечна хворага хлопчыка Яскі. Максімальны драматызм такой сітуацыі ўзмацняецца У. Караткевічам сімвалічна-алегарычнымі сродкамі, анірычнымі матывамі: “А Янку здаецца: шуміць цёмнае мора пад хмарамі. Ад берага адплываюць чорныя караблі, і завозяць яны некуды ў свет усе ягонныя цацкі. Вось салдацікаў павезлі. Ну, хай салдацікаў. А нашто яны Мішку забіраюць? Заўтра дзень нараджэння, а Янка з ім нават не пагуляў” [1, с. 633–634].

Рэцэпцыя згаданых падзей атрымлівае адзіна магчымы сэнс наступстваў для Яскі. Аднак у казкавым хранатопе адбываецца тое, што Гумілёў назваў пасіянарным штуршком: Аленка, шчыра любячы свайго брата, ідзе ратаваць яго ад смерці. Без падтрымкі вышэйшых сіл гэта немагчыма, таму дзяўчынка моліць звяроў і птушак разбудзіць Сонейка, бо толькі яно верне жыццё на зямлю.

У. Караткевіч рэдукаваў фантастычныя нюансы сюжэта, трансфармаваў яго ў рэчышча існай маральнай і гуманістычнай аксіялогіі. На думку пісьменніка, найвышэйшым імператывам Быцця з’яўляецца памнажэнне добра і любові. Таму вобраз Аленкі (як носьбіта гэтых каштоўнасцей) арганічны яго выратавальніцкай функцыі ў творы. Пры гэтым неабходна заўважыць і асобныя архетыповыя рысы гераіні. Адначасна адну важную адметнасць, што ў “малой прозе” Караткевіча вобраз Аленкі з пасіянарным пачаткам сустракаецца і ў апавяданні “Як звяргаюцца ідалы”. Тут двухгадовая дзяўчынка фактычна ажыццяўляе антрапалагічны дослед адносна праверкі непахіснай чалавечай волі і прагі пазнання. Невыпадка ў фінале шчаслівы дзядзька-філосаф называе яе “дзіцём чалавечым”, падкрэслівае такім чынам месійнасць дзяўчынкі і звышасабовы характар здзейсненага ёю.

А ў дадзенай казцы такі патэнцыял персанажа істотна павялічваецца. У многім рэцэпцыя вобраза Аленкі тоесная ўяўленню К. Юнга, які лічыў дзяцей “медыятарамі”, “носьбітамі вылячэння”, “стваральнікамі цэлага” [4, с. 361]. Да таго ж, думаецца, вобраз дзяўчынкі сутнасна набліжаецца да архетыпу Маці, з яго мудрасцю, духоўнасцю, усеагульнай ахоўнасцю, зкарэляванасцю з іншай архетыповай мадыфікацыяй – Маці-прыроды.

Па Л. Гумілёву, пасіянарная энергія іманентна не з'яўляецца ні пазітыўнай, ні негатыўнай. Палярны характар могуць набыць толькі яе вынікі. Лічыцца, што негатыўная пасіянарнасць бывае найчасцей справакаваная канфліктам асобы і соцыуму. І ў выніку гэтага дэструктыўная дзейнасць накіроўваецца на самога яе носьбіта ці на наваколле.

Прыклад дэструктыўнага пасіянарнага (субпасіянарнага) прадстаўлены У. Караткевічам у “Казцы пра Пятра-разбойніка”. Сутнасць пратаганіста акрэслена самой назвай твора, а далей яна толькі больш дэталёва маркіруецца ў тэксце: “Валендаецца па зямлі пракляты Пётр-разбойнік <...> Шмат часу хадзіў ён на жыр і людзей рэзаў <...> Забівае ён дзядоў, немаўлят за ногі вешае, толькі пачаў адчуваць кожны раз, што лепш бы ў сябе нож уваткнуць, чымсьці ў другога” [1, с. 582].

Са сцэны пераасэнсавання героем уласных жыццёвых каштоўнасцей казка пачынае набываць прыпавесціную скіраванасць да біблейскіх матываў вечнага пакарання за здзейсненыя грахі. Па-філасофску ёмістай, іншасказальнай паказваецца размова персанажа з роднай зямлёй: “Не, Пётр-разбойнік, не будзе табе даравання. Толькі што ... вунь ля разбуранага млына ляжаць на зямлі трохпудовыя жорны. Уздзень іх сабе на шыю і пакуль не сатрэш іх уласнаю шыяй на порах <...> не быць табе дараванаму” [1, с. 582].

Тут заўважаецца некалькі сімвалічных дэталей. Ужо само імя *Пётр* перакладаецца як *цвёрды, каменны*. У творы гэта дадаткова раскрываецца праз паказ пратаганіста душэўна мёртвай асобай з каменным сэрцам. Адпаведнае семантычнае поле лагічна развіваецца і праз аўтарскі выбар згаданай формы пакарання разбойніка. Вобраз жорнаў, па-першае, іманентна карэлюе з жыццём, якое Пётр знішчаў, па-другое, віна персанажа вечная, як іх непахісная цвёрдасць.

Да таго ж падзеі ў казцы асацыятыўна набліжаюцца з антычным міфам пра Сізіфа. Яго вобраз традыцыйна трактуецца як прыклад злачынцы, асуджанага на перманентнае пакаранне. У адпаведнасці з дамінантным у казках гуманістычным пафасам У. Караткевіч прадугледзеў для пратаганіста шанец на частковае выкупленне сваёй віны – стаць выратавальнікам для Радзімы і іншых людзей. Тут зноў тыпалагічна выяўляюцца асацыяцыі з гісторыяй Сізіфа. Паводле асобных крыніц, той быў апалагетам жыцця і нават рызыкнуў закаваць у ланцугі саму смерць.

Такім чынам, тэорыя пасіянарнасці наўпрост карэлюе з сутнасцю казкавага героя-выратавальніка, чый мастацкі тып апырэры мае адпаведны набор характарыстык. Нават на прыкладзе “выпадковых” рэалістычных герояў-выратавальнікаў У. Караткевіч варыянтна раскрыў сутнасць пасіянарных персанажаў як звышасоб з жыццядайным ці пякельным “сонцам у крыві”.

### **Літаратура**

1. Караткевіч, У. С. Збор твораў. У 25 т. Т. 3. Апавяданні. Казкі: 1946–1981 / У. Караткевіч; падрыхт. тэкстаў і камент. А. Вераб'я; рэд. тома Т. Шамякіна. – Мінск: Маст. літ., 2014. – 774 с.
2. Падстаўленка, В. Вобраз чарадзеяна-міфічнага выратавальніка ў казках Уладзіміра Караткевіча / В. Падстаўленка // Роднае слова. – 2023. – №4. – С. 17–19.
3. Passionarium: Теория пассионарности и этногенеза. Этногенез и этносфера Земли. Конец и вновь начало / Л. Н. Гумилёв. – URL: <http://jezmmm.ru/wp-content/uploads/2021/02/596648.pdf>. – Дата звароту: 06.01.2024.
4. Юнг, К. Г. Божественный ребенок: Аналитическая психология и воспитание : сборник / Карл Густав Юнг ; сост. П. С. Гуревич. – М. : Олимп; АСТ-ЛТД, 1997. – 400 с.

**М. А. Палубец**

Витебский государственный университет П. М. Машерова  
УДК 821.111(73)-31:316.346.2

### **ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В РОМАНЕ М. МИЛЛЕР «ЦИРЦЕЯ»**

*Ключевые слова: зарубежная литература, современная американская литература, роман, мифологическая цитация, гендерные стереотипы.*

*Романы современного американского автора М. Миллер приобрели широкую популярность. М. Миллер, творчески интерпретируя сюжеты античной литературы и используя приёмы мифологической цитации, поднимает проблемы, актуальные для нынешнего социума. Одной из таких проблем становится роль женщины в обществе и гендерные стереотипы, которые ей навязываются. Об этом – роман М. Миллер «Цирцея».*

**M. A. Palubets**

Vitebsk State University named after P. M. Masherov

### **THE PROBLEM OF GENDER STEREOTYPES IN M. MILLER'S NOVEL "CIRCE"**

*Key words: foreign literature, modern American literature, novel, mythological citation, gender stereotypes.*

*The novels of the modern American author M. Miller have gained wide popularity. M. Miller, creatively interpreting the plots of ancient literature and raises issues relevant to the current society using the techniques of mythological citation. One of these problems is the role of women in society and the gender stereotypes that are imposed on her. This is what the novel by M. Miller "Circe" about.*